

Informaatiotutkimuksen päivät 2010

21. - 22. lokakuuta, Tampere

ABSTRAKTI

Johanna Lilja

Matteuksen vastavoimia : julkaisuvaihto tiedeyhteisön tasa-arvon edistäjänä ennen toista maailmansotaa

Johanna Lilja, Tampereen yliopisto, INFIM, e.johanna.lilja@uta.fi

Väitöskirja-aineistoon perustuvassa esityksessä tarkastellaan suomalaisten tieteellisten seurojen julkaisujen kansainvälistä levitystä ennen toista maailmansotaa. Useissa tutkimuksissa on osoitettu, että tieteellinen menestys kasautuu muutamille ennestään arvostetuille tutkijoille, instituutioille ja valtioille, kun taas vaatimattomista lähtökohdista ponnistavat jäävät helposti tieteen marginaaliin. Tieteensosiologi Robert Merton on nimittänyt tämän ilmiön Matteus -vaikutukseksi. Nimitys tulee raamatusta, Matteuksen evankeliumista (25:29) *jokaiselle, jolla on, sille annetaan, ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on.* (Merton 1973, 447-450) Matteus-vaikutus on jakanut mielipiteitä: toiset pitävät sitä ongelmana, toiset taas vääjäämättömänä ja tiedettä eteenpäin vievänä. (Bonitz 1997, 22 ; Strevens 2006, 165-167) Merton itse suhtautui myöhemmässä artikkelissaan kriittisesti ilmiöön ja totesi, että täytyy olla myös vastavoimia, jotka rajoittavat vaikutusta. (Merton 1988, 617-619)

Tutkimuksen hypoteesi on, että 1800-luvun Suomessa, jossa tieteellinen elämä pyrki aktiivisesti integroitumaan kansainväliseen tiedeyhteisöön, julkaisujen välittäminen vaihtona ja lahjoituksina toimi vastavoimana Matteus-vaikutukselle. Tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti julkaisuvaihtoa, joka oli hallitseva kansainvälisen jakelun muoto ennen toista maailmansotaa. Kohteena on neljä tieteellistä seuraa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Societas pro Fauna et Flora Fennica (SFFF), Suomen Muinaismuistoyhdistys (SMY) ja Suomen Hammaslääkäri-seura (SHLS). Seurat edustavat eri tieteenaloja ja erilaista vaihtopolitiikkaa: SKS ja SHLS eivät aktiivisesti kehittäneet julkaisuvaihtoa vaan pyrkivät levittämään julkaisujaan ja luomaan kansainvälisiä yhteyksiä pääasiassa muilla tavoin. SFFF ja SMY sen sijaan rakensivat laajat, satoja kumppaneita käsittävät vaihtoverkostot. Tutkimus perustuu toisaalta historian tutkimuksen menetelmiin, joilla on kartoitettu vaihtosuhteiden muodostumista ja toisaalta viiteanalyysiin, jonka avulla on tarkasteltu julkaisujen käyttöä vaihtoa aktiivisesti harjoittaneiden seurojen osalta.

Aineisto osoittaa, että aktiivisesti vaihtoa harjoittaneet seurat SMY ja SFFF onnistuivat vaihdon kautta tavoittamaan omien tieteenalojensa keskeisiä toimijoita. Sotien välisenä aikana myös niistä itsestään tuli haluttuja vaihtokumppaneita, jotka saivat osakseen useita vaihtoehdotuksia eri puolilta maapalloa. Vaihdon kautta saatuihin lehtiin tehdyt viittaukset

osoittavat, että erityisen vahvoja yhteyksiä syntyi muihin tiedeyhteisön reunamilla oleviin maihin, kuten Venäjälle (1922-1939 Neuvostoliittoon) ja Yhdysvaltoihin, jotka vielä ennen toista maailmansotaa eivät olleet tieteen suurvaltoja sekä muihin Pohjoismaihin. Humanististen tieteiden puolella yhteydet sukukansoihin, erityisesti Viroon, muodostuivat tärkeiksi. Sen sijaan tieteen suurvaltojen, Saksan, Iso-Britannian ja Ranskan vaihtokumppanien julkaisut eivät kuuluneet viitatuimpien vaihtojulkaisujen joukkoon, mihin osaltaan vaikutti keskeisten tieteellisten lehtien kaupallinen välitys, joka varsinkin saksalaisessa luonnontieteessä yleistyi sotienvälisenä aikana. SKS ja SHLS, joiden vaihtotoiminta oli passiivista välittivät omia julkaisujaa etupäässä kirjeenvaihtajaverkoston kautta, sillä seurojen kirjeenvaihtajajäsenet saivat yleensä julkaisut lahjoina. Kansainvälinen myynti oli kaikilla seuroilla vaatimatonta eikä riittänyt kattamaan kuin murto-osan painatuskustannuksista. Ainostaan SHLS oli riittävän varakas tilataksaan alansa keskeiset lehdet ostamalla.

Julkaisuvaihtoa on monissa yhteyksissä kritisoitu siitä, että se tuottaa kirjastoihin epärelevanttia aineistoa. (Södergård 1992, 10-12) Tämä ilmenee selvästi viiteanalyysissä: yli kolme neljäsosaa saadusta aineistosta jäi kokonaan vaille viittauksia. Toisaalta vaihto avasi kuitenkin yhteyksiä sellaisiin julkaisijoihin, joiden oli vaikea välittää julkaisujaan kaupallisesti ja näiden joukossa oli myös varsin relevanttia aineistoa tuottavia julkaisijoita. Luodessaan tärkeitä yhteyksiä tieteen marginaalista tulevien julkaisijoiden välille vaihtotoiminta muodosti vastavoiman Matteus-vaikutukselle. Viittaukset keskittyivät vahvasti, mutta eivät ennestään vaikutusvaltaisten tiedelaitosten lehtiin, vaan muiden nuorten ja vaatimattomista lähtökohdista tulevien julkaisijoiden lehtiin. Kuten avoimen saatavuuden julkaisemisen on todettu kartuttavan artikkelien viittausmääriä, (Willinsky 2006, 29-30, 61-62) myös vaihtotoiminta loi perifeerisille julkaisijoille mahdollisuuden löytää kiinnostuneita lukijoita.

KIRJALLISUUS

Bonitz, Manfred (1997). The scientific talents of nations. *Libri* 47: 206-213.

Merton, Robert K. (1973). *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: Univ. of Chicago Press.

Merton, Robert K. (1988). The Matthew effect in science II: cumulative advantage and the Symbolism of Intellectual Property. *Isis* 79(4): 606-623.

Strevens, Michael (2006). The role of the Matthew effect in science. *Studies in History and Philosophy of Science* 37:159-170.

Södergård, Pia (1992). Bytesverksamhets betydelse för de vetenskapliga biblioteken i Finland: en förstudie. *Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi*. Ser. A 362. Åbo: Åbo Akademi.

Willinsky, John (2006). *The Access Principle: the Case for Open Access to Research and Scholarship*. Cambridge: MIT Press.